

PISMA IZ KORESPONDENCE JASPERS–HEIDEGGER (2. del)*

I. Martin Heidegger Karlu Jaspersu

299

Freiburg, Breisgau, 7. marec 1950

Dragi Jaspers!

Nespodobno dolgo izostaja, in tudi še danes bo, moj odgovor na Vaše zadnje pismo,** s katerim se vsak dan ukvarjam s hvaležno radostjo.

Nesreča našega sina, ki se je vrnil domov, razjasnjenje mojega položaja^A in – srečala sta se nenadejana velikodušnost in veselje.¹

Danes bi Vam rad le z *enim* stavkom, ki bo izničil vse druge domneve in

* Martin Heidegger / Karl Jaspers, BRIEFWECHSEL 1920–1963, hrsg. von Walter Biemel & Hans Saner – Frankfurt am Main: Klostermann; München, Zürich: Piper, 1990. Objavljamo še naslednja štiri pisma: I. št. 141 (7. 3. 1950), II. 142 (19. 3. 1950), III. 144 (8. 4. 1950), IV. 149 (24. 7. 1952).

** Heidegger misli na pismo s 14. 1. 1950 (140).

¹ Obisk Hanne Arendt v Freiburgu v začetku februarja 1950.

govorice, pojasnil *to*, kar sem v svojem prvem pismu, ki je prišlo k Vam, poskušal imenovati z besedo »zbeganost«.²

Dragi Jaspers!

Da od 1933. leta nisem več prišel v Vašo hišo, ni bilo zato, ker je tam živela Judinja, temveč *ker me je preprosto bilo sram*. Od takrat ne le da nisem več vstopil v Vašo hišo, stopil nisem niti v mesto Heidelberg, ki mi je to, kar mi je, le zaradi prijateljstva z Vami.

Ko se je konec tridesetih let s krutimi preganjanji začelo najhujše [das Böseste], sem takoj pomislil na Vašo ženo. Takrat sem, po profesorju Wilserju,³ ki je bil takrat v bližnjih odnosih s tamkajšnjim okrožnim vodstvom, dobil trdno zagotovilo, da se Vaši ženi ne bo nič zgodilo. Ostal pa je strah, nezmožnost in neuspeh – tega tudi danes ne omenjam zato, da bi si pripisal vsaj videz pomoči. –

300 Tudi danes ne bi želel v Heidelberg, preden se ponovno, na dober, a še vedno boleč način, ne srečam z Vami.⁴

Prisrčno Vas pozdravljam

Vaš

Martin Heidegger

^A To se nanaša na odpravo prepovedi poučevanja in upokojitev s privolitvijo, da se bo kasneje lahko habilitiral. Jaspers je stvar večkrat ustno omenil takratnemu rektorju freiburške univerze prof. Gerdu Tellenbachu. Ker to ni obrodilo sadov, se je z njim domenil za pismo, s katerim je hotel prispevati k temu, da bi Heideggru spet dodelili pravice habilitiranega profesorja:

»Rektorju Univerze v Freiburgu Bascl. 5. junija 1949

² Walter Biemel v opombah napotuje na pismo z 22. 6. 49 (127), mislim pa, da je vseeno bolje, če se navežemo na pismo s 5. julija 1949 (129), še zlasti na drugi odstavek, kjer Heidegger pravi: »... die Ratlosigkeit nahm zu.«

³ Julius Wilser, 1888–1949, prof. v Freiburgu, Breisgau; od leta 1934 ordinarij za paleontologijo v Heidelbergu. – Med Heideggrovim rektoratom kancler univerze.

⁴ V originalu: "Auch heute möchte ich Heidelberg nicht betreten, bevor ich Ihnen in der guten, aber immer schmerzlich bleibenden Weise begegnet bin.«

Gospodu profesorju dr. Tellenbachu

Magnificenca!

Gospod profesor Heidegger je zaradi svojih dosežkov v filozofiji priznan kot eden najpomembnejših filozofov vsega sveta. V Nemčiji ni nikogar, ki bi ga prekašal. Njegovo skorajda skrito, z najglobljimi vprašanji čuteče, v njegovih spisih le indirektno prepoznavno filozofiranje ga dela danes, v filozofsko ubožnem svetu, za morda edinstveni lik.⁵

Evropa in Nemčija morata, to sledi iz potrjevanja duhovnega ranga in duhovne zmožnosti, skrbeti za to, da lahko človek, kot je Heidegger, mirno dela, nadaljuje in objavlja svoje delo.

To pa je zagotovljeno le, če Heidegger dobi status habilitacije rednega profesorja. S tem dobi pravico, ne pa obveznost do predavanj. Tako bi se torej spet uveljavil kot docent. To imam za dopustno in celo za zaželeno. Sicer sem v svojem mnenju 1945. leta izrekel princip, da se moramo začasno oddaljiti od ideje univerze, po kateri naj se na visoki šoli uveljavi vse, kar ima duhovni rang, tudi če je njeni liberalnosti tuje. Kajti vzgoja mladine, ki jo je nacionalsocializem oslabil v kritičnem mišljenju terja, da je takoj ne izpostavljamo možnosti nekritičnega mišljenja. Po dosedanjem razvoju Nemčije se tega principa ne morem več držati. Kot je moje takratno mnenje predvidelo, naj bi čez nekaj let ponovno preverili Heideggrovo namestitev. Čas se mi zdaj zdi zrel. Po mojem mnenju nemška univerza Heideggroga ne more več pustiti ob strani.

Zato najtopleje podpiram zahtevo, da Heideggru podelimo pravice habilitiranega profesorja.

Z najvišjim spoštovanjem,

Vaš vdani Karl Jaspers«⁶

II. Karl Jaspers Martinu Heideggeru

Basel 19. marec 1950

Dragi Heidegger!

Prisrčno se Vam zahvaljujem za Vaše iskreno [rückhaltlose] pojasnilo. Tudi moja žena se Vam zahvaljuje. Veliko mi pomeni, da ste izgovorili, da se

⁵ "Scin fast verborgenes, mit den tiefsten Fragen in Füllung stehendes, in seinen Schriften nur indirekt erkennbares Philosophieren macht ihn vielleicht heute in einer philosophisch armen Welt zu einer einzigartigen Gestalt."

⁶ Prim. tudi Heideggrovo pismo Jaspersu, št. 136 (23. novembra 1949), (op. št. 4.)

»sramujete«. S tem vstopate v skupnost vseh nas, ki smo živeli in živimo v stanju, za katero je tudi »sram« ustrezna beseda.

Z ženo bi Vam rada povedala, da nisva nikoli domnevala, da bi bila vzrok za to, da so ugasnili naši odnosi, moja žena, Judinja. Ko sem o tem razmišljal v preteklih letih, sem se pritoževal predvsem zato, ker so izginili Vaši motivi, ki so Vas v tako radikalno preobraženih časih privedli k meni, k nama. Vendar si ne bova sponašala. To sem Vam povedal takoj, v mojem prvem pismu. Osvetlitev [vsega tega] bi bila verjetno komaj mogoča brez motrenja celotnega sovisja nemških dogodkov.

Oprostili mi boste, če povem, kaj sem včasih mislil: zdelo se mi je, da se do nacionalsocialističnih pojavov obnašate kot deček, ki sanja, ne ve, kaj počne, kot slep in pozabljač se spušča v podvig, ki se mu zdi tako drugačen od realnosti, nato pa kmalu zbežan stoji pred ruševinami in pusti, da ga žene naprej.

302 Zahvaljujem se Vam za Vašo zaskrbljenost 1939. leta, za povpraševanje pri Wilserju. Mislili ste na naju. Situacija je bila takšna, kot ste rekli: čeprav mi je bil okrožni vodja v Heidelbergu prav posebno naklonjen (v konfuziji, ki je pristojala nacionalsocialistom) in čeprav sem od njega in drugih prominentnežev dobil najodločnejša zagotovila, celo s dopisom berlinske varnostne službe takratnemu heidelberškemu rektorju,⁷ sem že davno razumel, da vsi niso mogli nič, da ni bil noben nacionalsocialist vreden zaupanja, ker so bili vsi medsebojno podvrženi svojemu terorju, ki je imel za posledico zločine in prelamljanja besede. Konsekventno smislu se je končalo s tem, da je Hitler obsodil Göringa na smrt.

Z Vami upam, da se bova ob dani priložnosti še videla in pogovorila. Potem si bova izmenjala to in ono, ki se odtegne pisanju pisem. Do takrat so nama na razpolago najina dela.

⁷ Od 1. 11. 1938 do marca 1945 je bil v heidelberški rektor Paul Schmitthenner, od 1940 do 1945 obenem minister za kulturo in vzgojo (Karlsruhe).

Prisrčno Vas pozdravljam in spremljam z mojimi dobrimi željami. Ne pišiva si preveč poredko!

Vaš

Karl Jaspers

III. Martin Heidegger Karlu Jaspersu

Freiburg, Breisgau, 8. aprila 1950

Dragi Jaspers!

Prisrčno se Vam zahvaljujem za obe Vaši pismi in spis.⁸ Moj odgovor naj pozdravi Vas in Vašo drago gospo ob veliki noči in obenem še pove, da je besedo »sramota« pogosto izrekla in jo še izreka ravno moja žena.

Popolnoma ste zadeli s podobo sanjajočega dečka. Pozimi 1932/33 sem dobil ob pozivu za Berlin obljubljeni dopust. Ko sem se vrnil iz [naše] koče, so me z *vseh* strani dobesedno potiskali v rektorat. Še na dan volitev sem dopoldne šel na univerzo in pojasnil odstavljjenemu rektorju von Möllendorffu,⁹ ki me je kot sosed še posebej poznal in bi me bil rad videl kot svojega naslednika, in prorektorju prelatu Sauerju,¹⁰ da rektorata ne želim in ne morem prevzeti. Oba sta mi odgovorila, da ne smem več nazaj, da je vse pripravljeno za kar najbolj enoglasne volitve in da sicer grozi imenovanje kakega manjvrednega »starega borca«.

303

Toda tudi, ko sem rekel »da«, nisem videl čez univerzo in nisem opazil, kaj se je pravzaprav dogajalo. Niti za sekundo nisem prišel na misel, da ima zdaj lahko moje ime v nemški in svetovni javnosti tak »učinek« in določi

⁸ Jaspers je 25. 3. 1950 (pismo št. 143) poslal kratko pismo Heideggerju, priložil pa je tudi svoj spis *Die Schuldfrage*, Heidelberg, 1945.

⁹ Wilhelm von Möllendorff, 1884–1944, prof. anatomije.

¹⁰ Joseph Sauer, 1872–1949, prof. krščanske arheologije in umetnostne zgodovine, rektor freiburške univerze 1932/33. Prim. *Rektorat 1933/34, Dejstva in misli*, (*Das Rektorat 1933/34, Tatsachen und Gedanken*). V: *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*. *Das Rektorat 1933/34*, izd. Hermann Heidegger, Frankfurt am Main, 1993, str. 21, idr.)

mного mladih ljudi. Šele v teh dneh je meni in moji ženi lanski rektor Tehnične visoke šole Karlsruhe¹¹ pripovedoval, kako so takrat študenti v Berlinu dneve in dneve diskutirali o mojem prevzemu rektorata. Jaz pa sem sanjal in mislil pravzaprav le na »to« univerzo, ki sem jo imel pred očmi.¹² Hkrati pa sem padel v obratovanje urada, vplivov in bojov moči in partitnosti, bil sem izgubljen in zabredel, četudi le za nekaj mesecev, kot pravi moja žena, v »opoj moči«. Šele od novega leta 1933 sem začel jasneje gledati, tako da sem februarja iz protesta odstopil in se uprl sodelovanju pri svečani predaji rektorata nasledniku,¹³ ki od leta 1946 spet sedi na svojem položaju. Ta korak je, za razliko od obravnave mojega prevzema rektorata, domači in tuji tisk seveda *popolnoma zamolčal*. Nič si ne domišljam, toda takrat, ko so rektorji ostajali na položaju 3 in 5 let, je to le bil korak. Toda totalna organizacija javnega mnjenja je že bila izgotovljena. Posameznik ni več mogel nič. Tega, o čemer tu poročam, ne morem opravičiti, lahko le pojasnim, kako je iz leta v leto, bolj ko je izstopala zloba, rasla tudi sramota, da sem tu kadarkoli neposredno in posredno deloval.*

304 Kjer pa sem po tem z mojimi skromnimi znanji in silami poskušal zadobiti vpogled, sem iz temelja obupal. V letih 1937 in 1938 sem bil na dnu. Videla sva, da prihaja vojna, v prihodnje ogroža odrasčajoča sina, od katerih nobeden ni bil ne v Hitlerjugendu niti v kakem partijskem razporedu študentov. Tako ogrožen postaneš jasnovidnejši; potem je prišlo do preganjanja Judov in vse se je približevalo prepadu.

Nikoli nismo verjeli v »zmago«; in če bi do nje prišlo, bi *mi* prvi padli. To sem *popolnoma enoznačno* vedel že v poletnem semestru 1937. Takrat sem imel seminar o Nietzscheju, o *Biti in videzu*. Obiskoval ga je neki dr. Hanke, ki se je predstavil kot učenec Nic. Hartmanna, bil je zelo nadarjen. V prvih tednih je prišel pod vpliv mojih eksplikacij (ena od njih, tista o »nihilizmu«

¹¹ Paul Günther, 1892–1969, prof. fizikalne kemije in elektrokemije. – 1949. leta rektor Tehnične visoke šole Karlsruhe.

¹² "Und ich träumte und dachte im Grunde nur an »die« Universität, die mir vorschwebte."

¹³ Eduard Kern, 1887–1972, Jurist. – 1934. leta Heideggrov naslednik na položaju rektorja.

* V originalu: "Der einzelne vermochte schon nichts mehr. Was ich da berichte, kann nichts entschuldigen; es kann nur erklären, inwiefern von Jahr zu Jahr, je mehr das Böartige herauskam, auch die Scham wuchs, niemals hier unmittelbar oder mittelbar mitgewirkt zu haben."

je zdaj v *Gozdnih poteh*¹⁴), prišel je k meni in mi pojasnil, da mi mora zaupno priznati: je špicelj Varnostne službe, oddelka Jug (Stuttgart); mora mi povedati, da sem tam na črni listi na vidnem mestu. Dr. H. se je ob izbruhu vojne javil pri varnostni službi in padel na vojnem pohodu v Francijo.

Tega spet ne pišem zato, da bi prikazal, da sem kaj storil, čeprav je vsak, ki je bil v letih 1935–44 dovolj pozoren lahko vedel, da se na tukajšnji univerzi nihče ni drznil tega, kar sem si drznil jaz. Toliko bolj me je prizadelo, kar so 1945/46 in vse do danes izvajali proti meni. Tudi 1945/46 še nisem videl, kaj je 1933. leta v javnosti pomenil moj korak. To sem se od takrat naučil v kontekstu vprašljive slave zaradi »eksistencializma«. Posameznikova krivda ostaja, in ostaja toliko bolj, če je enkrat.* Zadeva zla pa še ni končana. Šele stopa v pravi svetovni stadij. 1933. leta in prej so Judje in levi politiki kot neposredneje ogroženi videli jasneje, ostreje in dlje.

Zdaj smo na vrsti mi. Nič si ne umišljam. Od najinega sina iz Rusije vem, da stoji moje ime spet čisto spredaj, in da se grožnja lahko vsak dan uresniči. Stalinu ni treba napovedati nobene vojne več. Vsak dan osvoji bitko. Toda tega »se« ne vidi. Za nas ni nikakršnega umika več. In vsaka beseda in vsak spis je v sebi protinapad, četudi se vse to ne odigrava v sferi »političnega«, ki ga že dolgo drže v šahu drugi bitni odnosi, njen obstoj je le navidezen.* –

Natančno bom preštudiral Vaše spise; res pa je, da sem z leti postal vse bolj varčen in počasen bralec.

Edino, kar je še mogoče, je Vaš lepi predlog o pisnem spoprijemu v podarjenih trenutkih. Ostaja pa stara zgodba: bolj ko »zadeve« postajajo enostavne, toliko težje jih postaja misliti in povedati ustrezno. Pogosto še »sanja-

¹⁴ *Nietzschejev rek »Bog je mrtev«* (Nietzsches Wort »Gott ist tot«, Holzwege, Frankfurt am Main, 1950, str. 193–243, tudi v HGA, 5. zvezek, izdajatelj F.-W. v. Herrmann, Frankfurt am Main, 1977, str. 209–267.)

* »Die Schuld des einzelnen bleibt und ist bleibender, je einzelner er ist.«

* »Aber »man« sieht das nicht. Für uns gibt es kein Ausweichen. Und jedes Wort und jede Schrift ist in sich Gegenangriff, wenn all dies sich auch nicht in der Sphäre des »Politischen« abspielt, die selber längst durch andere Seinsverhältnisse Überspielt ist und ein Scheindasein führt.«

rim«, kaj bi bilo, če bi se Schelling in Hegel v dvajsetih letih prejšnjega stoletja spet srečala in bi, v velikem stilu, do kraja izpeljala svojo temeljno pozicijo, ne pa da bi šla v kompromis. Seveda pa obadva spadata v drug red veličine in historične analogije že tako ali tako nič ne povedo.

Kljub vsemu, dragi Jaspers, kljub smrti in solzam, kljub trpljenju in grozi, kljub stiskam in mukam, kljub breztalnosti in pregnanstvu – ni, da se v tej *brezdomovinskosti* nič ne godi: v njej *se skriva neki advent*, katerega najoddaljnejše namige bova v tihem vetju morda še smela skusiti; morala jih bova prestreči, da jih obdrživa za prihodnost, ki je ne bo razvozlala nobena historična, še zlasti pa ne današnja, povsod tehnično misleča konstrukcija. –*

Slišal sem, da boste poleti predavali v Heidelbergu. Verjetno se ne boste ustavili tu, v Freiburgu. Toda če se boste *peljali mimo*, mi sporočite čas. Prišel bom k vlaku, da Vam spet vsaj stisnem roko.

Prisrčno pozdravljam Vas in Vašo ljubo ženo

tudi v imenu svoje žene,

Vaš

Martin Heidegger

IV. Karl Jaspers Martinu Heideggru

Basel, 24. julij 1952

Dragi Heidegger!

Več kot dve leti** sta [minili], odkar sem Vam pisal; želim odgovoriti na Vaši zadnji pismi. Da se to do dancs ni zgodilo, ni bilo hote. Jeseni 1950. leta

* "Trotz allem, lieber Jaspers, trotz Tod und Tränen, trotz Leiden und Greuel, trotz Not und Qual, trotz Bodenlosigkeit und Verbannung, *in dieser Heimatlosigkeit* ereignet sich nicht nichts; darin *verbirgt sich ein Advent*, dessen fernste Winke wir vielleicht doch noch in einem leisen Wehen erfahren dürfen und auffangen müssen, um sie zu verwahren für ein Zukunft, die keine historische Konstruktion, vor allem nicht die heutige, überall technisch denkende, enträtseln wird. –"

** Heidegger je Jaspersu še pisal 12. V. 1950 (145), Jaspers je napisal dajši odgovor, ki ga ni

sem imel pripravljene vse papirje,¹⁵ ki so bili takrat potrebni, z Gentner-jevimi¹⁶ sem se domenil, da jih obiščem, da bi v Freiburgu govoril tudi z Vami. Iz tega ni bilo nič, ker sem se v St. Morizu¹⁷ prehladil s posledicami, ki so pri meni vedno tako hude.¹⁸ Konec septembra, ob načrtovanem času, sem sicer bil zdrav, vendar telesno zelo utrujen, mudilo se mi je s pripravami na semester. Nisem si več drznil potovati. Nisem Vam pisal, ker sem stvar, kot ne absolutno nujno, odrinil. To obotavljanje pa ni bilo le lagodnost, ni ga povzročila le množina navrženih vprašanj (enkrat ste mi pisali: Kje za-četi!¹⁹), bistveni razlog je bila ujetost [Befangenhcit], ki jo je povzročila vsebina Vašega zadnjega pisma, Vaša pojasnila o letu 1933. in naslednjih letih, s katerimi se moji spomini niso povsod ujemali, pa še odvečne heidelberške klevete.²⁰ ki se jih sploh ne morem lotiti in jih je ovrgla Hannah.²¹ Zdaj pa končno želim pisati. Vse predolgo sem pozabljal na to, česar pravzaprav ne morem opravičiti. Moj impulz je »dobra volja«, iz zavesti o tisti obvezi, ki terja iz daljne, neizničljive preteklosti. Če se je vehikel mojega pisanja ustavil zaradi ujetosti, prave zmožnosti za odgovor ni bilo, vseeno upam, da se bo lahko premaknil, če ga prisilim in mi Vi pomagate s svojo ustrežljivostjo.

Pred sabo imam Vaši pismi iz aprila in maja 1950. Ko sem ju ravnokar

odposlal (15. 5. 1950 (146)), odgovoril je le na kratko (16. 5. 1950 (147)), prav tako Heidegger (26. V. 1950 (148)).

¹⁵ Za prestop meje z Zvezno republiko Nemčijo.

¹⁶ Mišljena sta jedrski fizik Wolfgang Gentner, 1906–1980, in njegova žena Alice. Takrat je bil Genter freiburški ordinarij za fiziko; 1958. leta so ga imenovali za direktorja Inštituta Maxa Plancka za jedrsko fiziko v Heidelbergu.

¹⁷ Jaspers je več let preživel poletni dopust v hiši heidelberškega zdravnika dr. Hansa Waltza v St. Morizu.

¹⁸ Jaspers je imel že od zgodnje mladosti ektazijo bronhijev [Bronchiektasie], ki je že pri majhnih prehladih lahko prešla v pljučnico.

¹⁹ 12. 8. 1949 (132).

²⁰ Šlo je za govorico: Heidegger naj bi 1949. leta heidelberškemu literarnemu zgodovinarju Paulu Böckmannu rekel, da je Jaspers že zgodaj plagiral njegove misli in da je zato 1933. leta prekinil kontakte z njim; nato pa da mu je Jaspers 1945. leta s svojim pismom freibuški očiščevalni komisiji naredil veliko škode (kot je Jaspersu v nekem pismu nesel na nos Kurt Rossman, 29. 3. 1950).

²¹ Jaspers misli Hanno Arendt, ki je med svojim obiskom v Evropi po Baslu obiskala tudi Heideggra. – Na kakšen način je klevete ovrgla, ni znano.

prebral, je bila ujetost spet tu. Tako mi je, kot da mi v bistvenem, zame morda neogibnem, niste odgovorili (po Vašem predhodnem pismu,²² po katerem sem Vam poslal svoje *Vprašanje krivde*, sem pričakoval kritično besedo o tem kratkem spisu). Verjetno gre zraven tudi to, da oba premalo pozna najine publikacije. Če torej spregovoriva o tem, bo hitro prišlo do slučajnosti in napak – pri Vas prav tako kot pri meni.

Kako oba filozofijo razumeva, kaj s tem hočeva, na koga se s tem obračava, kako je povezana z [najinim lastnim] življenjem, vse to je pri naju verjetno že v izvoru izredno različno. Če bi to pojasnila, bi to lahko vodilo k plodni diskusiji.²³ Tega še ne zmorem, Vaših spisov še ne poznam zadosti. Kar pa poznam, me že zdaj kdaj pa kdaj spodbudi k opombam. Različnost dopušča, da oba očitno uporabljava popolnoma različna merila kakor pri branju kakega filozofskega spisa. Vendar mora biti tudi nekaj, v čemer se kljub vsemu lahko srečava in v čemer sva morda tudi povezana. Drugače ne bi bilo mogoče, kar je nekoč bilo.

308 Iz Vašega pisma bom vzel nekaj osebnega, kar je dolgoročno med nama najbolj odločilno, po možnosti ločujoče, vendar razmeroma »stvarno«. Odločno sodite o sedanjih dogodkih: »Zadeva zla še ni končana« – ja, dejansko, tako mislim z Vami, od 1945. leta. Toda to zlo vidite v njegovem »svetovnem stadiju«, v Stalinu in ustreznih realitetah. Kaj to je in kako je soodvisno, deloma kaže sijajna Hannina²⁴ knjiga. Tako očitno ne mislite: pišete: »Stalinu ni treba objaviti nobene vojne več. Vsak dan dobi bitko. Toda tega ne vidijo. Za nas ni izhoda. In vsaka beseda in vsak spis je v sebi protinapad, četudi se vse to ne odigrava v sferi političnega, ki ga že dolgo drže v šahu druga bitna razmerja.« Zgrožen sem, ko berem kaj takega. Če bi sedeli nasproti meni, bi, kot pred desetletji, tudi danes skusili moj besedni izbruh,

²² 7. 3. 1950 (141).

²³ "Was wir beide uner Philosophie verstehen, was wir damit wollen, an wen wir uns damit wenden, wie sie mit dem eigenen Leben verknüpft ist, das alles ist vermutlich schon im Ursprung bei uns außerordentlich verschieden. Es zu klären würde zu jener lohnenden Diskussion führen können."

²⁴ Hannah Arendt: *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1951; nemško: *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, Frankfurt am Main, 1955.

v besu in zaklinjanju uma. Nujno moram vprašati: Ali tak pogled na stvari zaradi svoje nedoločenosti spodbuja uničevanje? Ni zaradi videza sijajnosti takih vizij zamujeno, kar je moč storiti? Kako to, da kje natisnete zelo pozitivno sodbo o marksizmu,²⁵ ne da bi ob tem jasno izrekli, da ste prepoznali silo zla? Ali ni tako, da mora vsak od nas to silo zgrabiti tam, kjer nam je pričujoča, ta, ki govori, pa s tem, da govori jasno in konkretno? Ali v ni v Nemčiji ta sila zla tudi to, kar je stalno raslo in dejansko pripravljalo Stalinovo zmago: zamegljevanje in pozaba preteklega, novi, tako imenovani nacionalizem, povratek starih tirnic mišljenja in vseh strahov, ki nas, četudi nični, uničujejo? Ali ni ta moč v vsem mišljenju nedoločenega (nedoločenega zato, ker teče mimo življenja in delovanja misleca)?* Ali Stalin ne zmaguje zaradi vsega tega? Ali ni taka filozofija, ki v takih stavkih Vašega pisma sluti in pesni, ki prinaša vizijo neznanskega [das Ungeheure], spet priprava zmage totalitarnega, s tem da se loči od dejanskosti? Tako kot se je filozofija 1933. leta dejansko na široko pripravila sprejeti Hitlerja? Ali se danes dogaja kaj podobnega? Ali ni huda napaka, da je duhovna storitev kot taka že protinapad? Ali ni prej obratno: kot sta George in Rilke (ne Hofmannsthal) terjala človeško ureditev [Verfassung] (seveda le v majhnem krogu »izobražencev«), ki so se, ker niso mogli več misliti, predali, se izmikali ali-aliju, – ti veliki pesniki so potemtakem služili kot maliki: menili so, da se z njimi notranje upirajo zlu [Teufelei].

Ali lahko politično, ki je za vas matirano, kadarkoli izgine? Ali ni zgolj spremenilo svoje podobe in sredstev? Ali ni treba spoznati ravno tega?

Naprej pišete: »V tej brezdomovinskosti ... se skriva neki advent.« Moja groza je rasla, ko sem to bral. To je, kolikor zmorem misliti, čista sanjarija,

²⁵ Martin Heidegger: *Über den Humanismus*, Frankfurt am Main, 1949, str. 27 idr.: »Ker Marx, s tem ko skusi odtujitev, sega v bistveno dimenzijo zgodovine, zato marksistični pogled na zgodovino prekaša ostalo zgodovinopisje. ... Do naukov komunizma in njihove utemeljenosti se lahko opredeljujemo različno, bitnozgodovinsko pa je, da v njem spregovarja elementarna izkušnja tega, kar svetovnozgodovinsko je.« Prim. tudi Martin Heidegger, *IZBRANE RAZPRAVE, O humanizmu*, str. 209 in 210, CZ 1967, prevedel Ivan Urbančič.

* "Ist diese Macht nicht allem Denken des Ungeführten (ungefähr darum, weil es neben dem Leben und Tun des Denkenden einherläuft)?"

v vrsti premnogih sanjarij, ki so nas – vsakič »ob pravem času« – hranile pol tega stoletja. Nameravate nastopiti kot profet, ki iz skritega oznanila kaže nadčutno, kot filozof, ki vodi proč od dejanskosti? Ki pozablja možno zaradi fikcij? Pri tem je treba vprašati po pooblastilu in potrditvi ...

Ustavil se bom s tremi pikami, vendar čisto drugače, z več upanja kot takrat, ko sem te pike postavil nekoč (pred 1949. letom), v mojem zadnjem dejanjskem pismu,²⁶ približno leta 1934. Danes naj ne bi, kot takrat, naznačile izvršenega zaključka, z zgolj tihim upanjem, da boste reagirali, temveč možnost, da bi se lahko razumela na ravni človeške mere in človeških možnosti.

310

Zapisali ste lepe, resnične besede: »Bolj ko stvari postajajo preproste, toliko težje postaja, da jih ustrezno mislimo in povemo.« To preprosto spada v konkretno situacijo in šele od tam pride na pot k rekanju v objektivni podobi.* Da Vam tega preprostega do zdaj nisem zmogel reči, in da ga ne slišim od Vas, je zame znak popolne nezadostnosti mojega filozofiranja. Življenje postane v starosti tako borno, da je vsak dan dragocen. Izbereš, kar imaš za najpomembnejše. Upam, da bom živel še tako dolgo, da bo dozorel trenutek, da bom prebral Vaše spise v celoti in povedal, kaj se mi kaže kot to preprosto in bistveno zato, da slišim Vaš odgovor. A vse to ostaja tako negotovo.**

Prisrčen pozdrav,

Vaš Karl Jaspers.^B

^B 30. 10. 1966 je Jaspers zapisal sledeča pojasnila in jih priložil k pismom Heideggru in njegovim odgovorom:

»Heideggrova pisma [Heidegger-Briefe]

Večkrat jih dopolnjujejo druga pisma, ki so se mi zdela pomembna, da se jih spominimo.

²⁶ 16. 5. 1936 (122).

* "Dieses Einfache gehört in die konkrete Situation und findet nur von dort her den Weg zum Sagen in einer objektiven Gestalt."

** "Ich hoffe, noch so lange zu leben, daß der Augenblick reif wird, Ihre Schriften ganz zu lesen und zu sagen, was mir als das Einfache erscheint, und dies wesentlich darum, Ihre Antwort zu hören. Aber das bleibt alles so ungewiß."

Omenjeno korespondenco komajda prav razumemo brez ozadja odnosov in razpoloženj med nama, ki so bili istočasno faktični. Ko jih berem, mi je, kot da bi vanje zašlo nekaj neodkritosti. Pri meni morda napačna pričakovanja, pri Heideggru prav tako, ampak predvsem zaradi molka ali umišljanja možnosti, v katere ta trenutek sam verjame.

Težko je pojasniti, kaj od tega je res. To je, kar me teži. Zame ni dvoma, da je v njih občasno dejanska resnost.

V spominu imam dve prelomnici. Pozimi 1923/24 je bil Heidegger pri naju. Prek Löwitha²⁹ – Afre Geiger [Jaspersove in Heideggrove učenke] – sem slišal, da se je Heidegger o moji »ideji univerze« izrazil zelo podcenjujoče in pri tem uporabil stavek: »Ne moreva biti bojna tovariša.« Heideggru sem povedal: Pri najinih prijateljskih odnosih sem pričakoval, da mi bo tako sodbo sam sporočil; vsaka najostrejša kritika je zaželena, vendar direktno med nama; če govoriva o najinih odnosih z drugimi, je to ukinitve prijateljstva. Heidegger: Ni res, kar Vam sporočajo, kaj takega nisem rekel. Jaz: Potem je stvar zame zaključena. Na to Heidegger, vidno razburjen (še vidim in čutim): To se mi ni še nikoli zgodilo. Bil je trenutek, kot da je bilo prijateljstvo šele takrat utemeljeno. Res sem mu verjel! Motil sem se. Nato sem postal bolj negotov.

Druga prelomnica je bila maja [30. junija] 1933. Heidegger je bil kot nacional-socialist v Heidelbergu zaradi govora, pred njim ga je nacionalsocialistični vodja študentov Scheel pozdravil s tovariš, Kamerad Heidegger. Kot zmecraj je stanoval pri nas. Ko sem šel k njemu, v njegovo sobo, da bi ga po njegovem prihodu pozdravil, sem rekel: To danes je ja kot 1914... Hotel sem nadaljevati: masovna psihoza, ki je takrat trajala največ tri mesece... Toda tega nisem rekel, ker je Heidegger v svojem navdušenju gledal prikimavajočo čisto drugemu smislu. Tu se je v meni premaknilo: nisem mu več zaupal, molčal sem. Nezaupanje njegovemu karakterju, ki se je nabralo že davno, je povzročilo, da sem odpovedal. Nisem mu pojasnil, kakšna katastrofa je nastopila. Bil sem previden. Sicer sem naslednji dan govoril z njim o judovskem vprašanju. Govoril je običajne klišeje, o »internacionali« in podobno, vendar brez notranje udeležnosti. »Antisemit« ni bil. Iz previdnosti sem opustil tveganje [Wagnis]. Vedel je, da sem radikalnejši nasprotnik. Do spopada pa ni prišlo. Takrat ga verjetno sploh ni več zanimal. To je bilo tudi zadnjič, da sva se videla.«

Prevedel Aleš Košar

²⁹ Karl Löwith, 1897–1973; Heideggrov učenec, 1933. leta emigriral najprej v Italijo, nato na Japonsko in v ZDA. Po vojni prof. v Heidelbergu. Med drugim objavil: »*Von Hegel zu Nietzsche*«, »*Weltgeschichte und Heilsgeschehen*«, »*Martin Heidegger, Denker in dürftiger Zeit*«. Prim. tudi *Tri pisma Martina Heideggera Karlu Löwithu*, Phainomena 19-20, Ljubljana, 1997, str. 99–110
